

Az eltűnt valóság árnyékában

Látszatvilágban élünk. Párhuzamos valóságok vesznek körül bennünket, nincs, ún. „valóság” – ezt már a 20. század fordulóján kezdték mondani (Nietzsche, Husserl, Karel Kosík, vagy még komolyabban Guy Debord: *A spektákulum társadalma* c. művében), hogy ti. a reálvalóság mint délibáb felszívódott, amiben élünk, és amivel dolgozunk, az látszatvilág. Én most azzal a tézissel állok elő: hogy nem eltűnt, hanem ellopták.

Az apropót, illetve a gondolat szikráját Antonioni *Nagyítás* című 1966-os klasszikusa (ami valahogy a kezembe került) adta: ott, a történetben, a felkapott fotós (*David Hemmings*) egy parkban csak úgy, a maga szórakozására fényképezget, és véletlenül elkap egy gyanús képet: egy pár csókolózik, de a nő rettegve néz a bokor felé. Otthon a laborban kinagyítja a huzakodás és csók jelenetét, meg a nő rémült arcát, ahogy kifelé fordul a bokrok

felé – de semmi sem látszik. Végül műterme négy falára akasztja a képeket, betájolja a honnan-mit látni térgeometriáját, és bizony az egyik bokor alól kilóg egy ember feje. Kapja magát és éjszaka kirohan a parkba, hogy jót „lőtt-e” be a kamera. És látja, mi nézők is látjuk, hogy a férfi, akitől a nő (*Vanessa Redgrave*) félt – holtan, kiterítve fekszik egy bokor alatt. Mire a fotós hazaér, otthon az összes nagyított képet ellopták, a negatívot, az elrontott papírképeket ugyancsak, a betörésnek nincs nyoma, csak azt tudjuk-látjuk, hogy kizárólag a „bűnjelet”, mármint a fotók kinagyított papírképeit meg a negatívot tulajdonították el. Reggel visszamegy a parkba, és a bokor alatt nyoma sincs a hullának: eltűnt. Vagyis ellopták a halottat, eltüntették a gyilkosság valóságát és annak leképezett mását ugyancsak (mármint a fotókat). Külön érdekesség, hogy a képmás majdnem fontosabb a gyilkosok számára, mint maga a

hulla eltüntetése. Mert a kép ugyanolyan valóságként (veszedelmes bűnjelként) létezhet, mint a hulla a parkban. (A kép valóság-funkciója is megérne egy elemzést.)

Vacakolok itt egy ötvenéves filmmel, igaz, hogy klasszikus, de mégiscsak a posztmodern előtti darab. Csakhogy a kérdés, ami benne rejlik, mégis égetően mai. A Facebook és társai olyan pótvalóságot (*fake news* által teletömött hiperrealitást) tud produkálni, amiről Antonioni nem is álmodhatott. Ma tényleg eltűnt a valóság. A pénzügyi válságról szóló könyvemről szóló vitán valaki megkérdezte: a részvényt piacon a jónép *igazi* pénzzel fizetett-e ezekért a papírokért. A krach idején ezek a papírok lenullázódtak, ezt értjük. De hová tűnt az a valóságos pénz, amit a befektetők beletettek a pakettekbe? Akkor elmismásoltam a kérdést, de máig nem tudom a választ. Szaksargonban azt mondják a pénz „elégett” a válságban – de mit jelent az elégett kifejezés? Metafora. Egy szó, mint száz, a kérdés megmaradt: a valódi pénz – eltűnt. Ellopták? Mert, hogy égésnek nincs nyoma. A valóságot ellopták. Kicsiben is ez van: a doboz cigi, amit megveszel, ott van a polcon vagy a pulton, kifizetted, a szálakat szívod – mindez valóságos. De hogy a dohányban mennyi a rászoktató adalék, az nem látszik, se-

hol nem jelenik meg – nincs: eltűntették, mert az az üzlet.

Irtózatosságnak vannak a valóság eltüntetésének gépezetében. A *fake news* tán a legismertebb, de a *social media*, *blogoszféra*, *Instagram* stb. is be-dolgozik (vélemények milliói arról, ami közlőik szerint „van”, de persze nincs, mert találó kitaláció. De köz-readják és a portálok, blogok tömege is ontja ezeket az álhíreket, valóságnak öltöztetve. Ha akad néhány hősies tényfeltáró, azokat lejáratják. (Ld. az Elnök és a *New York Times* küzdelmét...)

Miért jó álvalóságban élni? Tán mert ennek leple alatt a nagyfejűek azt csinálhatják, amit akarnak. Propagandagépezet is megteszi hatását a hatalmi szférában, de a jónép nagykanállal eszi a bulvár híreket, vagyis az álvalóság apró morzsáit: Teszem azt Florence (celeb) kopaszra vágatta a haját, pár képeslap felkapja, Florence két-három napig villoghat, aztán vagy eltűnik, vagy lila parókában meztelenkedik, hogy továbbra is villogjon és csillogásával eltakarja a valóságot.

Hiszékenyek vagyunk...

Mindez a gépezet, a „termelő” kavarása. De nézzük a *vevő* oldalát is. Merthogy bizony vevők vagyunk az álvalóságra: jól érezzük magunkat benne. Környezetszennyezés. Megy

a sóder, hogy autózz kevesebbet, kisebb lesz a *footprinted*. Egy emberé, akár egy városé csökkenteni fogja a felmelegedést. De arról nem szól a fáma – ellopták – hogy egyetlen utasszállító repülőgép huszonnyolcezer Volkswagen kipufogógázát bocsátja a sztratoszférába. És a gépek száma évről évre növekszik. Ez nem baj? A döntő érv – el van lopva a nyilvánosság szeme elől. De így érezzük jól magunkat. Egy-két nap otthon hagyom a kocsit, és máris én vagyok a környezettudatos ember, a felettem elzúgó repcsik meg teszik tönkre a Földet ma már belátható időperspektívában. És én mégis megnyugszom a hazugságtól. Mert a valóság ellopása nemcsak üzlet, hanem *a kellemes élet feltétele*. Mi lenne, ha naponta orrunk alá dörgölnék, hogy másfél millió gyerek hal meg a világban vízhiány miatt? Rosszul éreznénk magunkat. De ha egy kutat fúrnak Nigériában (látom a tévében), akkor nyugodtam pazarlom a mosdó-WC-zuhany vizét. Direkt nem hozok politikai példákat – ezek a valóságtagadó hírek, közlemények az élet fenntartásához, a jó közérzethez kellene. Akármelyik életszférából érkezzenek is: segítik elviselni a képtelenségeket.

Mert az eltűntetésben társtettesek vagyunk. Hisz mennyivel kellemesebb úgy látni a természetet, hogy a kedves jeges maci játszik a bocsival, mint a vadállatok természetes

közegével szembesülni, ahogy pl. a hófehér maci széttép egy fókát, vagy csontig lefogyva kószál az egyetlen megmaradt jégtáblán? Egyáltalán, mennyivel vonzóbb a természet lágy ölére tekinteni, mint látni azt a hihetetlen vér és szenvedéstömeget, amit a tápláléklánc révén egymásnak okoznak. Mennyivel jobb úgy tekinteni egy zseniális gondolkodóra (például Lakatos Imrére, a tudományfilozófusra), hogy ragyogó elméjét, világhírét csodáljuk, de szemet hunyunk afelett, hogy a Horthy-érában illegális sejt tagjaként öngyilkosságra vett rá egy lányt, és később meg legjobb barátjának, megmentőjének is besúgója lett. Csodáljuk Kína hihetetlen fellendülését, de nem látjuk a rabszolgamunkát, az öngyilkosságok ezreit (melyeket a kizsákmányolás okoz), mert kényelmetlen lenne. Szeretnénk felnézni valamire, és zavar, ha a valóság piszkos és aljas IS, nem csak csodálni való.

Epéldák csak a köznapi valóságghamisításaink felszínes darabkái. Most kezdik feltárni pl. a nőknek a II. világháborúban elszenvedett megérőszakolásainak történetét, melyet nemcsak az oroszok követtek el, hanem a felszabadító amcsik, franciák, angolok is sárosak voltak. De még máig adósak vagyunk a spanyol polgárháború baloldalon elkövetett tömeggyilkosságainak feltárásával,

mert olyan kellemetlen látni az igazság másik oldalát. „Az igazság felszabadít, de előbb megöl” – mondja a kitűnő amerikai író, David Foster Wallace. De az igazság sem ilyen egyszerűen gyilkol: előbb eltünteti a valóságot és mi benne élők, ezt élvezük és segítünk a lopásban.

Köznapjainkat se élénk túl, ha belelátnák a „nagyok” kártyáiba, ha látnánk, mi folyik a színpalak mögött, hogy pl. – a városi legenda szerint – Churchill, orosz kívánságra, hidegvérrel engedte tengerbe zuhanni Wladyslaw Sikorszkyt, a lengyel emigráns kormány vezetőjét, hogy együtt tudjon működni a szovjetekkel. Mert ami élénk kerül nap, mint nap a tévében, az újságokban, arról tudjuk – sejtjük – hogy fals infó, mégis elfogadjuk: ez van, ezt kell szeretni. Élünk a párhuzamos valóságban. Ugyanakkor persze a lakosság nagyobbik hányada még azt sem tudja, hogy van egy „másik valóság”, ami nem kerül be az esti híradóba, lapok címlapjára, politikai diskurzusba, csak „van”, de létezését „ellopták”, státusza a „nincs, ne is kérdezze”. Ha netán kérdezi, meghurcolják.

Az álvalóság tetszetős, el kell (vagy: el lehet) fogadni, mert majdnem olyan, mint az igazi, csak azzal „párhuzamos”, vagy alattomosan más. A baj ott van, hogy mi magunk nem-

csak jól elvagyunk vele, hanem az álvalóság fordulataival dolgozni is tudunk, működik, mintha „igazi” lenne. Ezért is kell elfogadni, hiszen mindenki látja, hogy működik, hogy van. És nemcsak működik, de komoly státusférjak is tukmálják ránk, hogy ez az álvalóság az igazi, nem kell itt szkeptikuskodni, ez így jó, ahogy van. Részese leszel az álvalóság gyártásának-élvezetének.

Az „igazság” bagatellizálódása

De van itt egy súlyosabb teher: a reális valóság és a párhuzamos (ál)valóság keveredése lassanként felzabálja a fejünkbe programozott igaz/hamis ellentétet. Sőt, a hamis egy idő után igazibbnak tűnik, mint a valódi. Az igazság amúgy is kényelmetlen: túl bonyolult, utána kell járni, adatokat kell összevetni, ismerni kell a történelmet, be kell tudni kukkantani a függönyök mögé, stb. vagyis: az igazság terhes. A hamis viszont egyszerű: kézenfekvő, nem kell gondolkodni. A Nap Keleten kel fel, este Nyugaton lemegy, vagyis kering a Föld körül – ezt mindenki látja, mindenki el tudja fogadni, nem kell méricskélni, számolni, elméleteket gyártani. A hamis tények egyszerűek és ráadásul tetszetősek, azt adják, amit szívesen elfogadunk: ez a *fake news* legfőbb veszélye. Világképünk alapkelettségé

(igaz-hamis) rendül meg, és a hamis fel sem tűnik hazugságnak, tévedésnek, előítéletnek – akárminek – elfogadjuk, mert testhezállós és könnyen emészthető. (Szemben az igazsággal, ami esetleg hetekig nyomja a gyomrunkat, mert olyan borzasztó...)

De még ez sem ilyen egyszerű. „A járványok elleni oltás árt a gyerekeknek: nem engedem.” Nemcsak a saját gyereket veszélyezteti ezzel, de másokat is fertőzhet, aki nincs védve. És mégis: ez a hisztéria terjed. Romániában már kanyarójárvány van alakulóban, de még Nyugat-Európában is terjed e mozgalom. Miért hiszik el az emberek a hamis állítást? Mert amit a felsőség mond, az nem lehet igaz? Mert az orvosoknak ma már nincs hitelük? Mert az évszázados gyógy módok feltámadtak és jobban bíznak bennük? Nem tudom. Csak azt, hogy a „hamis hír, hamis vélemény” nemcsak a tévében-újságban üti ki a nézőt/olvasót, hanem társadalmi galibát is tud már okozni: ha a hamis vélemények/hírek túlsúlyba kerülnek a jónép fejében, az emberiség veszélybe kerül.

A másik csapda, hogy a közforgalomban *csak vélemények vannak*, ilyenek is, olyanok is, eldöntetlen az igazságtartalmuk. Itt van pl. a legújabb mánia: miszerint „a Föld lapos”, és vele szemben a „Föld kerek” csak egy tézis, azaz mindkettő csak

vélemény. E két tézis, egyelőre egy kisebbség fejében, egyenrangú módon áll szemben egymással, de terjed. Az, hogy az egyiket a tudomány pár száz éves fejlődése igazolta, nem számít.

A stupid hiedelme terjedése mellett egy téves szabadságeszme áll: a véleményszabadság követelménye, ami hatalmas gőzerőt ad a hamis tételek hirdetőinek. Elképzelhető, hogy egy idő után ők lesznek többségben, védi őket a véleményszabadság dogmája. Velük szemben a tudomány a „véleményterror” képviselője, bolsevik eszmerendszer fundamentuma, jó lesz vigyázni vele.

A pót-valóság természete

Az ellopott valósággal kezdtem. Igen, ebben élünk, de van némi korrekciója. Amit elloptak – az igazit, ami aztán nem látszik – pótolják az *álvalóság* képeivel, szövegeivel, pót-eseményeivel, sőt: bútoraival. Umberto Eco írja (*Travels in Hiperreality* c. 1973-as könyvében), hogy a washingtoni történelmi múzeumban nézegette a korábbi elnökök holmijait, bútorait. Aztán feltűnt neki, hogy Lincoln asztala olyan ragyogó, mintha most jött volna ki a gyárból. Utánament, mire azt a választ kapta, hogy az eredeti már annyira rongált, koszos, firkált volt, hogy félrerakták, helyette csináltak egy vadi újat, ami

tökre-főre megegyezett az eredetivel, és azt állították ki igaziként. Pótolták az ellopottat. Aztán ment tovább a múzeum termeiben, mindenütt ilyen csillogóan új (régieket „feljavított”) tárgyakkal került szembe. Kérdezte, hogy miért nem az eredetit rakták közszemlére. Válasz: csak nem lehet egy kopott-vecak ócskaságot az amerikai történelem nagyjai holmijaként kiállítani, csak egy javított kiadás felel meg a rangnak... Pedig, ha meggondoljuk, az eredeti tárgyak kopottsága hordozza *annak* a kornak minden búját-bánatát, balhétját és örömét, a tárgy csak akkor igazi, ha önmaga történetével azonos.

V alahogy így van az életben mással is. Loptak – pótolták, és azt terjesztik, hogy ez a lopott valami igazabb, mint az eredeti. Jean Baudrillard feltalálta erre a pontos fogalmat: *szimulakrum*. Az életben nincs eredeti, valódi, igazi. Ugyanakkor minden olyan, mint az eredeti, csak épp nem valódi, utánzat (vagy fotó, vagy kép vagy másolat, netán a másolat másolata, szóval duplum, aminek csak annyi köze van a valósághoz, hogy „hasonlít” rá.)

Nagy csel. Egyfelől sinkófálják a valóságot, másfelől visszarakják helyére: a „másolatot” (hamisítványt, utánzatot), így minden rendben van, ki-ki megkapja, amire vágyott, a valóság helyreállt.

A kettős látás

Megértem. Mert ez az álvalóság kellemesebb, egyszerű képletekkel dolgozik, nem kell rajta gondolkozni, kapsz egy képet és abban minden benne van. Feltálmálják neki a „lapos Föld” elméletet. Miért ne lenne benne, hisz annyi ismerőse, barátja hirdeti, el is határozza, hogy elmegy Japánba, vagy kicsit arrébb, Polinézia valamelyik szigetére és ott lelógatja a lábát a világmindenségbe, hisz ott van a széle a tányérnak. A pótvalóság és elméletei tömeghiedelmek logikájára támaszkodnak: sokan hiszik, tehát igaz. Ezzel szemben az „igazi” valóság (vagy elmélet) híveinek kemény sors adatott: a hangadó kisebbség – olykor többség – véleményével szemben kell téziseit hirdetni, örülhet, ha nem kövezik meg.

A kettős látáshoz *hinni kell*, ami nem egyszerű. Íme, a hívő lét pszichogrammja. Egyfelől, az álvalóság vetítéseiben hisz, mindenütt ezt a rávetített képsort látja – másfelől, mikor találkozik az igazi világgal, azt mondja, hogy ez kivétel, csak velem fordul elő, nem általános jelenség, nem kell vele törődni. Mert hinni akar, és mást nem is lát, csak hite által világra vetített filmeket...

A hívő – világon kívüli. Racionális érvekkel (tények, számok, kísérleti eredmények, tudományos szövegek) nem hatnak rá. Ő hisz, akármit is cá-

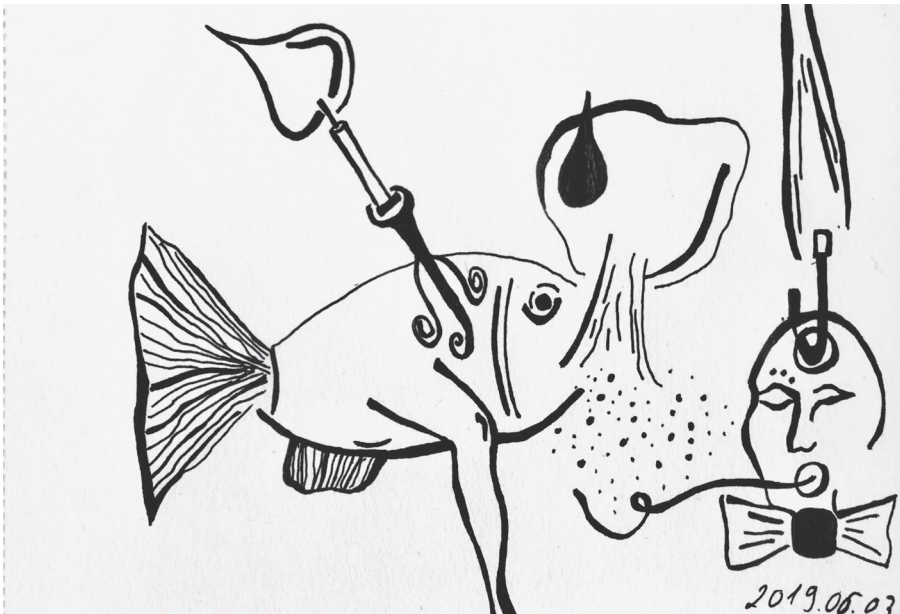
fol az „igazi” valóság, ő akkor is hisz az álvalóságban. Fanatikus a hitben, akárhol is jelenik meg: politikaiban és tudományosan, köznapiban és képvilágban mindenütt megtalálja a hinnivalót.

A *credo quia absurdum*, ez az állítólag Tertullianustól származó szólóige mély pszichológiai belátásról tanúskodik. Mert a képtelen, ha érzelmileg, lelkileg kötődöm hozzá, akkor a hitet kínálja elfogadó platformként: mivel ez a képtelen jelenség számomra „*van*”, tehát az enyém, és ha mások számára képtelenség, az csak erősíti az én hitemet. A hit egyfelől egoista (az én tulajdonom); másfelől a hitben társak erősítenek,

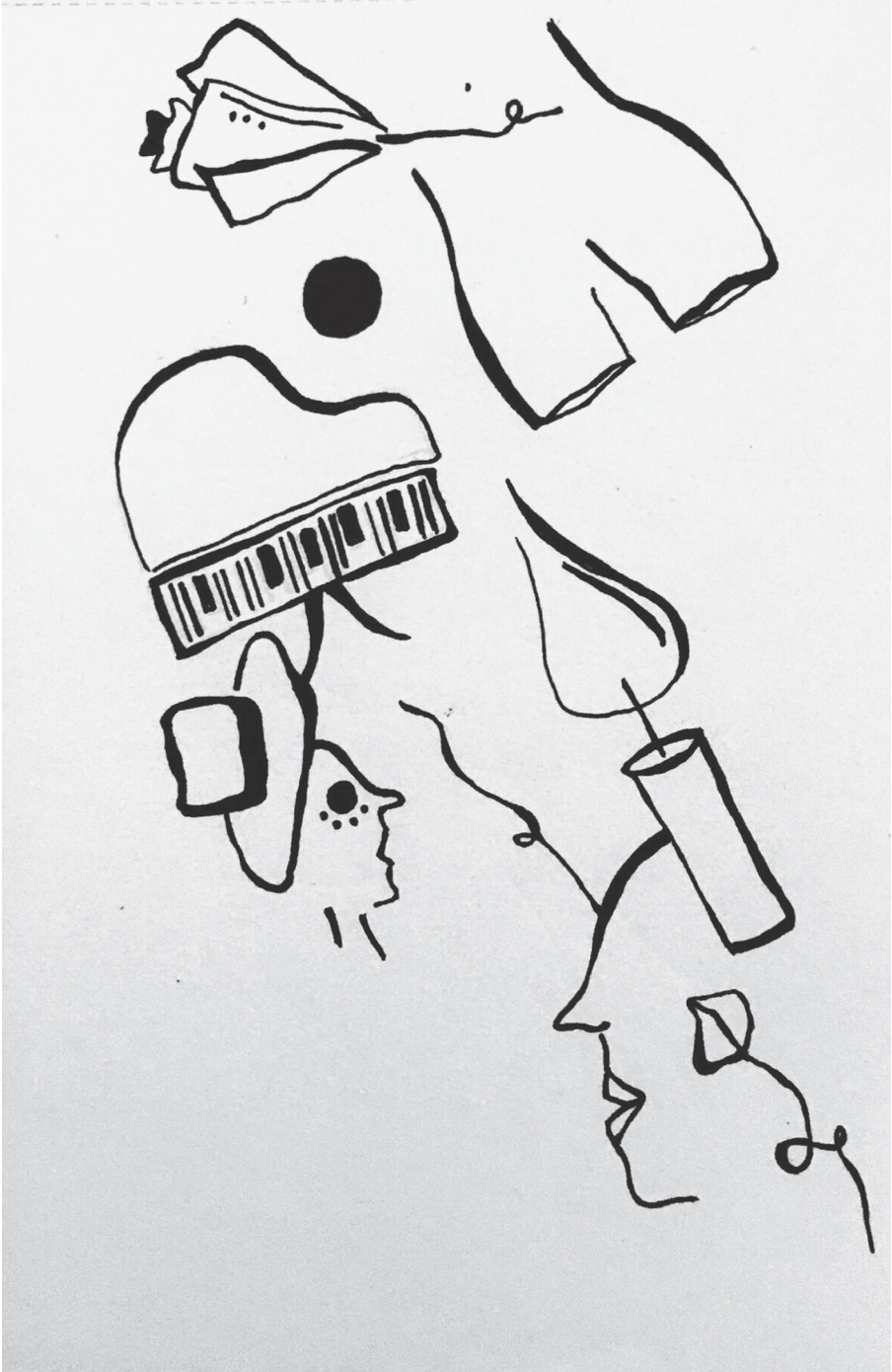
a dologban nem hívök racionális érveikéért pattannak le rólam.

Egyáltalán: *jó hinni valamiben*. Pontosabban: valamiben mindenkinek *kell* hinnie. A hit – támpont, felszabadító érzés. Kiemel a többiek közül, ettől több leszek, mint „ők”. Ezért a kettős látás nem vakság. Az a vakhit lenne... Mert ugyan a hit tárgyai abszurdak lehetnek, de az ember tán épp ezért elfogadja őket. Emellett a kettős látó ugyan az álvalóságban él, de azért néha az igazit is észreveszi, csak ez utóbbiban nem hisz.

A kör bezárul: élünk egy megkettőzött világban.

© Weyer Lili

© Weyer Lili